

ÖTELER'den ARALAR'a METAFİZİK DÜŞÜNCE

Meriç Bilgiç

Önsöz

Ölümün kendisi üzerine doğrudan kuramsal felsefe üretmek olanaksızdır. Ancak ölüm olgusunun yaşamla bağlantıları doğrultusunda düşünebiliriz. O ancak yaşama bağlı bir değere, anlama sahiptir. Varoluş açısından da, dinler açısından da aslolan yaşamdır. *Kabirler Alemi* gibi, mezarda ruhsal yaşamı, insanların akıllarıyla alay edercesine detaylarıyla, pembe dizi halinde anlatan kitaplarla duygulanıp, sonra karşımıza akli başında adam-kadın süsünde çıkan bir yenilikçi eskici sürüsünü aydınlatabilecek sözcükler bulmak olanaksız. Tanrı yardımcıları olsun(!) İşte bazen de iş başa düşer, olanaksız düşünmeye başlarız.

Duygusal, düşünsel belirlenimlerin cılızlığının aksine, en basit bir temel olarak yaşam ve ölüm, aslında varoluşun kendinde yaşadığı açılım, kapanımlardır sadece. İnsan yaşamı aynı, iki gün ömürlü kelebek veya sefil bir bit gibi, yeni bireylerin varlık sahnesine giriş, çıkışıdır. İnsan da diğer milyonlarca canlı türü gibi, yoğun sürüler halinde varoluşa sürekli giriş, çıkış yaparlar. Bunun (ilahi) adalet gibi soyut bir kavramla ve 'yazık vah vah' veya 'analı babalı oh oh'la bir ilgisi yoktur. İnsanlar, yaşam ve ölüm üzerine değerlerini insanlar arası ilişkilerde edinirler. Toplumlar, bu gibi ortak konulara evrensel veya yöresel değerler biçerler, tartışır, didişirler. Ancak bundan sonra biz felsefi durum analizlerine geçebiliriz. Yapılan yanlışları belirlemek bizi doğrulara yaklaştırır.

Yaşam ve ölüm arasında, varoluşumuzun anlamlarını hikaye eden ve eleştiren alan metafiziktir. Okumak için bile çok geçerli çekincelerimiz varken, metafizik hakkında yazmamak için nedenler sonsuz. Fakat onu göz ardı etmemiz de olanaklı değil. Metafizik, bir söylem olarak değil ama bir olgusal durum olarak felsefenin çekirdeği, düşünmenin yatağıdır. Ve yaşam, en kutsal şey, düşüncesizce özgür kılınmayacaksa, yaşamın özgürlük yollarını bilmek için metafizik, yaşamımızın temeli olarak çıkar karşımıza. Hal böyle iken, bize düşen de, bu bulanık suya dalmaktır çaresiz.

Bir yandan akıl metafizikten kaçamazken, diğer yandan o, tarihte yaşanmış, şimdi yaşanan ve gelecekte yaşanacak çoğun toplumsal, bireysel acıların kaynağıdır. Bir yandan her kafanın kolayca içine adım attığı, öbür yandan daha ikinci adımda hepsinin yolunu kaybettiği bir alan. Bir yandan din ve siyaset gibi herkesin malı, öte yandan da her özgürlüğün kendine mal olup bağlandığı gizemli düğündür o.

Öncelikle felsefe, bir zamanlar bize öğretildiği gibi, aristokratik bir öğreti değildir. Felsefe, sadece, yaşamın belirlenmişliğinin getirdiği aşağılayıcı, köle olma ve öyle kalma korkusundan olabildiğince kurtulmak için, bilgi ve bilincin sağlayabildiği özgürlük kadarıyla, tüm ve bütün tek tek insanlara açık, basit ve temel bir insanlaşma, aydınlanma yoludur.

Özellikle metafizik çok daha bireysel bir aydınlanma alanıdır. Böylece o, düşünce aktarımının en anlamsızlaştığı alandır da. O ancak, içsel bir sezgi ile kavranılabilir. Örneğin, hacı amcanın "çok soru sorma, dinden-imandan çıkarsın" öğüdü ile, Wittgenstein'ın "üzerinde konuşulamayacak konular hakkında susmalı" öğüdü arasında, yaşama karşı metafizik tavır alma açısından bir değer farkı yoktur. Bizi, doğrudan bir metafizik sisteme götürebilecek geçerli bir yol olmadığı gibi, herhangi bir metafizik sistemi kabul etmemiz için yeterli bir yol da yoktur. Metafizik artık yolsuz kalmışsa, bize de yolsuzluğun metafiziğini yapmak kalır.

Giriş

Bu çalışma bir tablodur, manzaralı; içinde varlığın olduğu bir manzara. Ama bu tablonun kendisi de manzaranın içinde, çelişik bir şekilde. Bu, gözün kendini görmeye çalışması gibi bir şey. Yani daha baştan, olanaklı olmayan bir şeyi deniyoruz. Bir parçası olduğumuz varlık bütünü ve kendimizi, kendimizden, düşüncemizden yola çıkarak anlamaya çalışıyoruz. Çelişkinin aşılabilirliğine rağmen, insanca varoluşumuz için mahkumuz bunu denemeye. Şimdiye kadar olası görünen bütün yanlış yollar denendi ve tükendi. Mitlerden dinlere, felsefelere kadar hemen bütün düşünsel denemeler bu çelişkiyi aştıklarını, ötelere, varolanın gerçekliğine, *hakikat'ül eşya*'ya vardıklarını iddia ederler. Cennetin sokaklarını avucunun içi gibi bildiğini iddia eden büyük bilginler de oldu, tek ve tüm gerçekliğin bilimsel verilerden ibaret olduğunu söyleyen filozoflar da.

Varlığın gerçeği hakkında betimleme yapmanın çelişki olduğunu söyledikten sonra, labirentteki doğru patikayı bulmak için, önce yolumuzu nasıl şaşırdığımızı, çelişkiye nasıl düştüğümüze kısaca bir bakalım. Herhangi bir nesneyi, örneğin bu makaleyi ele alalım. Hiçbir şeye inanmadığına inanan bir sağlam kafa, bu yazıdan, yazarının psikolojik bir zayıflık döneminde metafizik konulara takıldığını ve buraya da kişisel bunalımlarını yazdığını düşünür. Dünyası ve ahireti mamur olduğuna inanan bir dini bütün, bu yazıyı şeytan işi ve kafirlik olduğu

yargısına varır. Hiç yazı görmemiş bir dağ adamı da herhalde bu yazıyı, bir böcek sürüsünün ayak izleri veya büyüğü işaretler olduğu yargısına varacaktır. Peki nedir bu yazının gerçeği? Düşünce ve varlığın, karşılıklı tutulan iki aynanın oluşturduğu gibi sonsuza giden, kendi kendisini gösteren manzaralar serisi mi, bir varlığın varolanı var ettiği bir varlık mı,vb.?

Sadece bu yazı değil, bir insan, bir toplum, orman, okyanus, galaksi, bir evren, bir karşı evren, her neyi, her ne boyutta alırsak alalım, o şeyin kendi iç gerçeklikleri ile o şey hakkındaki düşünceler arasında hep bir boşluk kalır, örtüşmezler. Konu edinilen nesnenin algılayıcısı konumunda olan kafa sayısı kadar, o nesnenin gerçeği hakkında (az-çok) farklı yargılar vardır. Örneğin iki insan aynı çaydanlığa bakıp, ona 'çaydanlık' diyorlar ve aralarında anlaşabiliyorlarsa da, çaydanlık adının kavram içerikleri, işlem ve kaplamı, ikisinin de çaydanlıkla ilgili tüm algıladıklarının anıları toplamının farkı kadar farklıdır. Bu fark, çaydanlığı kullanmak açısından aralarında bir sorun doğurmaz. Peki bir yolcunun uçaktan anladığı ile, ona 'demir kuş' diyen ve işlevini bilmeyen bir yerli arasında veya ölümlerini yakıp, küllerini Ganj nehrine atan Hintliler ile, onları toprağa gömüp, sonra da sorgu melekleriyle konuşur gibi yapan Müslümanlar ölüm konusunda nasıl anlaşacaklar? 'Deprem, İntikam Alıcı, Acımasız, Yüceler Yücesi Allah'ın bir gazabıdır' diyenlerle, 'deprem bir fay kırılmasıdır' veya tanrının oğlu İsa'nın habercisidir diyenler nasıl anlaşacak? Cevabı çok basit: Birbirlerini anlamaları, ayrı dünyaların birleşmesi kadar olanaksız.

Felsefedeki 'dünya' kavramı – fizik bilimlerinden farklı olarak – bu kavramı kullanmakta olan kişinin algıladığı, duvar tuğlalarını çıkıp, içinde eşindiği, görüp düşünebildiği dünyaya işaret eder. Herkesin algıladığı dünya farklıdır. Herkes, varlık bütünüünün gizemselliği ve kendini olduğu gibi, tüm gerçekliği ile ele vermezliği karşısında, çoğun mitler, dinler, felsefeler, folklor, sanat,vb. tarafından alışkanlıkla belirlenmiş bir metafizik duruş, konum, tavır içerisindedir. Metafizik hakkında isterse Pozitivistler gibi üç maymun oyunu oynansın, ondan kaçış yoktur. Varlığın içinde, çevrelerini algılama gibi bir ayrıcalığı olan canlılar, bu algılarını bir de kavramlaştırılırsa (insan), işte, dil alanına girmekle birlikte metafizik okyanuslarına dalmış olurlar. Algıladığımız dünya, varlığın, doğanın ancak bizimle bağlantı halinde olan kadarıyla sınırlıdır. Radyo teleskoplarından ve nükleer hızlandırıcılardan, hatta arkadaş ilişkimizden algıladıklarımız acaba bize varoluşun ne kadarı hakkında ve ne kadar bilgi veriyordur? , Eşikaltı – eşiküstü uyarımların ne kadarı bilinçli – bilinçsiz, örtük – belirtik algılara ve bunların da ne kadarı dilsel alana kavramlar olarak ulaşabiliyor? Çok azı! Düşünce alanının daha kendisi, fizik dünya karşısında belirlenmiş metafizik bir alandır. Düşünen her varlık da, fizik doğa karşısında metafizik ve dolayısıyla ontolojik ve epistemolojik, etik ve estetik bir tavır içindedir. Her(kesin) dünya(sı) bir tablo gibidir, içinde kendi algılarını = estetik dünyasını, düşünsel ve duygusal bir bakış açısını barındıran.

Düşünce kendi içine katlandıkça, kendini nesne edininip kendi üzerine düşündükçe, düşünce sahibi insan bir bilinç açılımı deneyimler, varlık ve yaşamı karşısında kendini, konumunu, duruşunu, tavrını, oluşunu gözlemeye, izlemeye, tanımaya ve kendini bilmeye başlar. Toplumsal çıkar sisteminin dizdiği ödül – ceza şartları arasında, Pavlov'un köpekleri gibi şartlı reflekslerle yaşamayı iyi becermek ve yaşamda başarılı olmak, iyi bir yaşamı olmak insan olmanın önemli ayrıcalığını, farkını gerektirmeyen bir durumdur. Dinlerin 'şeytan' dediği, sıradanlığı bozan, şaşırtıcı bilinç ateşleyicileri olmasaydı yaşamda, insanlar ot gibi yaşar giderlerdi. Evcilleştirilmiş veya medenileştirilmiş yaşamlarında, güdülerinin uykusunda ikiyüzlüce yaşarken, ancak, zekası, iç dürüstlüğü, ve önsezileri güçlü olanlar içine düşürüldükleri tarihi, toplumsal koşullandırılmışlıklar ağının soykırımcı, pis oyununu fark edebilirler. Fakat daha eğitim yıllarında cahilleştirildikleri için, bağlandıkları koşullardan sökünmeye, özgürlüğe ve varoluşa koşmaya cesaretleri olmaz. Sonunda, kader kurbanı olmanın ezikliği, küskünlüğü, çaresizliği ve boş vermişliği içinde yaşayıp ötürler. Çoğunluk çıkışı da göremese de, görenler de çıkma, uyanma sancısını yaşamak istemezler. Doğru da yaparlar, çünkü hepsinin tarihi, toplumsal, kültürel, geleneksel, piyasa, vb. değerlerinin dışında, asıl gerçeklerle yalnız kalmaya güçleri yetmez.

Buradan, değerlerin, değer verdiğimiz şeylerin aslında değersiz olduğu anlaşılmasın. Asıl sorun, kalıplaşmış değerlerin bilinci kırıp, insanlaşma yolunu tıkamaları, insana boyun eğdirmeleri, onları bilinçsiz sürü yapmalarıdır. Bilinçlenen insan bu değerleri toptan atacak değildir. Toplumsal ilişkilerin doğal olarak biçimlediği değerler toplumsal düzenin sürmesini sağlarlar. Bir nihilist de sokakta çırılcıplak dolaşmaz. Aydınlanma ile geçerli değerler bilinçli olarak takdir edilir, belli bir siyasal, iktisadi iktidar sisteminin tarihselliğinde sıkışıp kalan değerler de çöp tenekesine 'basket' yapılır. Artık ne hayatın gerçek tadı koka koladır, ne de beyaz atlı prensler, başarılı kariyerler vardır. Geçerli etik – estetik değerler, ahlak ilkeleri ve zevkler elde tutulur,bilinçli olarak yeniden kurulur ve gerekli bulunan yenileri eklenir. Değerlerin maskesini yırtmak nihilizm değildir, nihilist bir tavidir, nihilizmi göze almaktır, değerlerin, ötelere temellenen mutlak değerler olmadığının, aralarda belirlenen göreceli ve geçici ihtiyaçlar olduğunun bilincine varmaktır.

Uzak Doğu dinlerinde de, onlardan etkilenen tasavvufta da ve hatta Hıristiyan mistisizmde bile yedi basamaklı bir nefis, ben terbiyesinden söz ederler. Yaygın değerlerin uyutuculuğundan kurtulmak ve kendi varoluşunun bilincine varmak, aydınlanmaktır ortak amaç. (Aydınlanma ile anarşizm arasında bildik bir zorunlu bağıntı olmamasına rağmen, aydınlanma, sürü kültürüne karşı anarşist bir tavır da içerir. Çünkü, aydınlanma burada kültürel değil, aksine kültüre karşı asıl varoluşa dönüş bağlamında anlamlandırılmaktadır). Nihilizmin de hedefi budur aslında: özgür istence, “vicdanı hür” olmaya ulaşmak. Güç istencinde olan Batı nihilizmi, bireyi aşırı yücelttiği için, kapitalist toplumlarda kendini birey sanan bir sürü kültürü doğurmuştur. Benzer bir ahlaksal çöküntü yaşayan, Doğu’nun bazı mistikleri de, ruhsal güçlerinin gelişmesinin ardından, kendilerini üstün insan olarak görüp güç istencinde buldukları yerde Nietzsche ile buluşurlar.

İşte, aydınlanmış olanlar, varoluşun, yaşamın karşısında, içinde buldukları metafizik konumlarını bilinçli olarak düzenlemek, yönlendirmek isteyenler, yaşama değer verenler, etik estetik anlayışlarında da aynı bilinçli tavır kendiliğinden ortaya koyarlar. İster insanda, ister tanrıda, isterse de doğada veya toplumda temellendirilsin, etik ve estetik olan bu sıkı bağlantısı dolayısıyla, metafizik öğretiler, çoğunlukla temelde etik kaygılar taşır ve estetik yaratıcılığa son derece açıktır. (Örnek olarak, Rönesans’ta, tasavvufta veya Osmanlı felsefesinde, uzak Doğu felsefelerinde şiir, müzik, resim, seks, gibi estetik yaratıcılık ve aile huzuru, topluma, bireye saygı, doğaya, kadere teslimiyet, sabır, gibi etik değerler gösterilebilir). Metafizik karşıtı metafizik öğretiler de (mantıksal pozitivizm, kökten dincilik, Sovyet komünizmi, gibi), aksine etik, estetik fakirleşmeye yol açmıştır. Oysa metafizik, yaşamı bütünleştiren özdür.

Düşünce ile varolan arasındaki ayrım, en keskin biçimine batı felsefesinde varmıştır. Bu ayrım, düşüncenin kendini varoluş sürecinden çekip, kendi üzerine düşünmesiyle, onlarla düşündüğü kavramların kendisi üzerine düşünmesiyle gerçekleşmiştir. Tektanrıcılık (Musevilik) ile Yunan çoktanrıcılığının çarpışması sonucu, Yunan düşüncesi, bu düşünce farklılığını tanımlama gereği duydu. Ayrıca ekonomik ve sosyal sınıf huzursuzlukları da devreye girince, sofizmin safсатаcılığından kurtulabilecek güçte düşünce arayışları, sonradan düşüncenin kendini sağlam temellere bağlama güdülenmesine dönüştü. İki bin beş yüz yıllık felsefe tarihi içinde düşünce, gemi aزیya alıp öyle bir burnunun dikine gitti ki, sonunda insan varlığını bile hiçe sayacak şekilde bağımsızlığını ve egemenliğini ilan etti. Doğadan ayıklanmış çevre, robot ve bilgisayar teknolojisi bunun sonucudur.

Tabii başlangıçta çok zengin bir şiirsel söylem, bir çokanlamlılık varken, bu entelektüel seyahat, geçen yüzyıl başında, tekanlamlı, tek boyutlu, kuru bir kuramsal yapıyla sonlandı. Çin, Hint, Arap, Osmanlı, Afrika ve Amerikan yerli felsefelerinde böyle, düşünce ve varolan arasında keskin bir ayrım üzerine bilinç oluşmadı. Bu ayrımı içeren benzer düşünceler, Görünüşün aldaticılığı ve hakikat ayrımı gibi biçimlerde ortaya çıkmış olsa da düşünce kendini varolandan, insan kendini doğadan koparmamıştı. Özne ve nesnenin beraber ürünü olan, aynı bütün içindeki bilginin uyum zincirleri kırılmamıştı. Düşünce kendini ve varoluşun sürecini kesin zorunlu, nesnel, bilimsel bilgi gibi heveslerden uzak, zengin bir dille hikaye etmekteydi. Çünkü, diğerleri, Yunanlılar gibi, derin bir kültürel çerçeve kırılmı yaşamamışlardı ve Yunanlılar kadar açık ve özgür bir düşünce gelenekleri de yoktu. Batının çözümleyici, tek boyutlu felsefelerine karşı, çok boyutlu, bireşimsel, bütünleyici gönül felsefeleri yapıyorlardı. Fakat gönül felsefeleri tarihte çoğunlukla olduğu gibi, kesintisiz aydınlanma sürecine açık olmayan, dogmatik yapılar olursa şayet, vahşiliğe açık kapı bırakan bir akıldışılığa olanak sağlar. Bu kapı elbette akılcılığa da açıktır ve hatta, Batı örneğinde olduğu gibi, akılcı, medeni, planlı bir vahşilik bir öncekinden çok daha tehlikelidir ve öyle de olmuştur.

Batı Felsefesinde Düşünce ve Varolan Ayrımı

Başlangıçta örtük olan bu ayrım, Batı felsefesinde sonuna kadar açılmış, derinleştirilmiş ve tekrar birleştirilemez şekilde birbirinden koparılmış halde bir gelişim çizgisi izler. Filozoflar, ayrımı, çeşitli ve kendilerine özgü söylemler içinde ve değişik kavramlarla ifade etmişlerdir. Birlik – çokluk, düşünce – varlık, (düşüncede) varlık – oluş (varoluş, varolan), dinginlik – değişim (hareket, zaman, süre, akış), töz – ilinek, biçim – öz, kesinlik – yanılabilirlik, öznellik – nesnellik, ruh – beden, düşünce – uzam, ben – öteki, görüngü (fenomen)- kendinde şey, duyulur, duyularüstü, anlık (zihin) – duyarlık, gerçek – hakikat, doğru inanç – inanç, bilim – metafizik, bilinç – bilinçaltı, vb. ifadeler, ayrıma işaret eden farklı örneklerdir.

Bu kavramları kendi sözcüklerimizle canlandırırsak: Varlık, düşün ben’in, ben olmayan, düşünülen ötekileri, varolan, oluş, değişim, hareket halinde olan şeyleri, kendi halindeki doğayı kavramlar halinde tutup, varolanın bir betimlemesi, taslağı halinde kurduğu şeydir. Varlık (being), gerçekte, varoluşun (becoming) düşüncedeki donuk resmidir. Bunun için, kendi halindeki varoluşu tam anlaşılır kılmaya çabasıdaki düşünce, olabildiğince basit bir varlık resmi çıkarmaya çalışır.

Bu özelliği ile, varlığı tek boyutluluğa (bilimsel kullanılabilir olmaya) indirgeme eğilimi Batı felsefesinin temel karakterlerinden birisidir. Varoluşun karmaşık ve çokçeşitli olma özelliğine uyan çok boyutlu, şiirsel bir felsefe

söyleminden tek boyutluluğa geçiş bir erekliliği, niyeti de içinde gizler. Yahudilik ve Hıristiyanlığın mutsuz bilinci, sonsuz kurtuluş için bir telaş içinde acil çözümler arar. Böylece, en önemli şeyler, aceleye gelmiş şeyler olur. Sokrates'ten beri, Batı geleneğinin temel eğilimi bütün varlığı şimdi - burada'ya indirgemektir. Kant'ın deyişiyle, zihnin, taşıdığı kavramlar yığını düzenlemesinin ötesinde bir birleme, bütünleme eğilimi de vardır. Fakat buradan yola çıkarak varlığı tek boyutlu, dizgisel (sistemik) bir yapı olarak kurgulamanın yasal, kabul edilebilir bir yanı da olamaz. Bu, felsefede çok zaman olmuş olan bir aşırılık olurdu.

Tek boyutlu, tekanlamlı varlık taslağının içinde bile düşüncenin bir çok boyutluluğu vardır. Tek boyutlu betimleme çabalarında bile belli bir ele geçmez hareketlilik vardır. Varlığı şimdi – burada'ya indirgemek, onu ayrıca, belirlenmiş yapacak ve varoluşun bütün karmaşık, belirsizlik hali bir anlama indirgenmiş olacaktır. Oysa en kendinden emin, varlığı tam bir bütünlük içinde betimlediğini sanan düşüncelerde bile, için için bir kaynama, hareketlilik, belirsizlik, çok boyutluluğu hisseden bir gizli şaşkınlık vardır. Çünkü, düşüncenin de içinde yaşadığı, bir çokçeşitlilikler dünyasıdır. Öyle ki, çokluk bizi boğar ve zorunlu olarak, yana yakıla, soluklanabileceğimiz bir liman ararız. Yoksa yolumuzu kaybedeceğimizdir.

İşte, Batı felsefesi böyle, bilgelikten uzaklaşan bir telaş felsefesi kurmuştur zaman içinde. Düşüncedeki varlık resmi ile gerçekteki varoluş arasındaki uzaklığı konu edinip, köklü bir çözüm arayışına giren ilk Batılı filozof Parmenides'tir. O, mutlak birlik ve mutlak varlık düşüncesini temsil eder. Varlıktan başka hiçbir şey yoktur. Bir olan mutlak ve tamamen tek boyutlu, tekanlamlıdır. Zaman, oluş, akış, hareket, değişim, çokluk yoktur. Bütün varlık, düşüncede kavramlarla kurulduğu gibi, mutlak, değişmez varlıktır. Böylece ayırım da ortadan kalkmış olur.

Parmenides belki bu formülle huzur buldu ama, formülün kendisi pek huzursuz duruyor ortada. Şayet mutlak birlik tek gerçeklik idiyse, bütün varlıklar onun içinde eriyip kaybolacak, sonunda hiçbir şey var olmayacaktır. Düşünen ben ile düşünülen öteki (varolan) arasındaki ilişki de - öteki yok sayıldığı için – ortadan kalkacak ve Parmenides'in kendisi bile, bağlantı kurabileceği bir mutlak birlik betimleyemeyecektir. Mutlak birlik bizi mutlak yokluğa ve sessiz, karanlık bir dünyaya atacaktır. Her tür mutlaklık arayışı ancak, mutlak olmayan, göreceli ilişkiler arasında, ben – öteki arasında olasıdır. Birlik betimlemelerine adım atar atmaz kendimizi, üzerinde çalıştığımız bir çokluk içinde buluruz. Mutlak birlik, bizim günlük toplum ve doğa deneyimlerimizdeki çokluk ve çeşitlilikle olan gerçek bağlarımızı koparır ve bize bir varlık illüzyonu bırakır.

Herakleitos da ayırımın diğer ucunu, yani varoluşu, hareketi, değişimi, farklılıkları, çokluğu mutlaklaştırıp, düşüncedeki varlığı yok sayarak Parmenides'inkine benzer bir yanılgıya düşer. Varlığı ve varoluşu, düşünce ve doğayı, beni ve ötekini olanaklı kılan, aslında, bir araya gelmez iki yakanın beraber, birbirleriyle göreceli ilişkiler içinde olmalarıdır. Herhalde buradan, oluşu var edenin insan ve düşüncesi olduğu sonucunun çıkarılamayacağı açıktır.

Platon'a gelince, o da bir şekilde Parmenidesçi bir yol izler. Çünkü Platon, varoluş sürecine indirgenebilecek, anlaşılabilir hazır yapılar, kalıplar olduğunu düşünür. Değişim sürecini anlaşılabilir kılmak istiyorsa, değişmeyen şeylere başvurmalyız. Bunlar tek boyutlu, sonsuz, durağan yapılar, formlar, idealardır. İdealar süreç ve çokçeşitlik içinde değildir, homojendirler, her zaman öyle, oldukları gibi kalırlar. Asıl gerçekler onlardır. Varolan tek tek şeylerin kusursuz tasarımlarıdır; kusursuz daire, kusursuz ağaç, güzellik, iyilik, gibi. Değişim sürecinde varolan şeyler, mutlak, idealar dünyasındaki kusursuz örnekleriyle karşılaştırılarak betimlenebilir. Bu da düşüncede temellenen tek boyutlu bir uzlaşım denemesidir.

Yine de Platon'un felsefesinde bir çift yönlülük vardır. Çünkü tek boyutluluk bir çokluğun içindedir. Zengin bir ifade gücü, değişik, gizemli noktalar, mitler, şiirler içerir Platon diyalogları. Aristoteles, Platon'un, idealar kuramıyla, bu dünyanın bir kopyasını yeniden resmettiğini söylese de bu yanlıştır. Çünkü Platon'un bildiği bir gerçek vardır: Varoluşum dünyasının tam anlaşılabilir bir resmini çizmeye kalkmak (bilimde olduğu gibi), bizi, içinde hazır bulunduğumuz konumdan çok daha gerilere, daha anlaşılabilir bir dünyaya atacaktır. Ayrıca, bu dünyayla bağlantısı olmayan, varlığın ötesinde idealar da vardır, 'iyilik' gibi. Böyle bir aşkınlığı, Platon tanrılığa bağlar.

Plotinus'un ayırımı çözmesi, birici Yunan düşünceleri içinde en köktenci olanıdır. Bir olan, bilimin, bilmenin, belirlenmiş bilginin ötesindedir. Ne zaman bir olanı belirlemek istesek, onun ötekisi olan bir şeye ihtiyaç duyarız. Oysa mutlak bir olan, karşıtlıkların, her tür tek boyutluluğun ötesindedir. Bizim bilme gücümüz, bilme formlarının ötesinde dinamik bir formsuzluktur ve kendisi, formları aşkınlaştırabilir. Bu bir tür mutlak bire işaret eder. Tabii, ayırımın dışında yeni bir asıl mutlak düşüncesi bizi hemen gene aynı sorunun içine iter: bu yeni mutlak birin temeli nedir, hangi ayırımda ortaya çıkar, mutlak ötekini gerektirmez mi?

Plotinus'un bu ilginç konumu, hafifletilmiş bir açıdan, aklın tek yönlü belirleyici egemenliğini alaşağı eden postmodern felsefelere benzer. Jean Boudrillard öznenin ufukta kaybolduğu fotoğraf karelerinde yönelinmemiş, zum yapılmamış varolanın bağımsız, somut gerçekliğine yaklaşılabileceğinden söz eder. Benzer bir bilinç, çağdaş ressamlarımızdan Nurten Sözeri'nin resimleriyle de kültürümüze misafir olur. Kuantum fiziğindeki deneyler gibi, yönelmiş düşüncenin nesnenin konumunu değiştireceği bilinci ile, asıl varolanda zıtlıkların, karşıtlıkların, ön – arka planların olmadığı, ben – öteki (ressam – konu) ilişkisinde benin tek yönlü olarak ötekini belirlemediği, belirlenmiş net formların ötesinde kendi içinde dinamiği olan resimler. Bu örnekler, ayrımımızda, düşünce tarafının varoluş tarafını aşırı belirleme çabasının geri tepmesi ve düşüncenin kendi embriyo evresine geri dönme devinimini temsil eder.

Plotinus'un felsefesi de her ne kadar ayrımı tek boyutlu bir belirleme ile aşma girişimi olsa da, kendini daha çok bir belirsizlik batağında, ayrımın daha çok derinlerinde bulur. Bu, ayrımın iki yakasının arasından sıyrılıp, ötelere sıçramak isteyen her hamlenin acı kaderidir. Ötelerde her mutlak bir arayışı, mutlak ötekini de doğuracağından mutlaklığın kendisi ortadan kalkacaktır.

Ortaçağın metafizik görüşleri ağırlıklı olarak Platon ve Plotinus'un etkisi altındadır. St. Augustinus, T. Aquinas ve modern felsefenin büyük babası diyeceğim Nicolas Cusanus ayrımın hep düşünce(de) varlık, birlik, öz tarafında kurgusal (spekülatif) felsefe yapmış, kendinde varlık yani varoluş, madde, çokluk, hareket tarafını tanrısal, dokunulmaz, anlaşılabilir, bulanık bulmuş, terk etmişlerdir.

Ortaçağın sustuğu alan, Descartes'ın şeytan zekasının iş görme alanıdır. Varoluşun çok boyutlu, ele avuca sığmaz karmaşık ve şaşırtıcı yapısına karşı onu tamamen anlaşılır, tek boyutlu, artık işe yarar bir varlık bilgisine (bilime) indirgeme tasarımının en çaplı girişimidir Kartezyen felsefe. Düşüncedeki varlığın karşısında gerçekten varolan bir dünya ve tanrı olduğuna ilişkin şüpheleri aşmak için iki ayrı düşünce –uzam veya ruh – beden tözsel alanları kurarak ve bedeni ruhla, uzamı, varoluşu, öteki benleri, tanrıyı ben düşüncesinde temellendirerek matematiksel bir kurgu ile kanıtladığını sanır. Böylece bir yandan modern bilim ve felsefenin temellerini atarken diğer yandan ortaçağın öz felsefesinin devamcısıdır o. Descartes da ayrımı görmesine rağmen aradaki çok boyutlu zenginliği ve belirsizliği atlamış, onu tek taraflı ele almış ve varoluşu aşırı basitleştirerek hafife almıştır. O'nun nesnel – kesin bilgi tutkusu günümüze kadar uzanır¹.

Paskal Descartes'ı bu yönde şiddetle eleştirir. Descartes'ın kendini en kesin ve işe yarar bulduğu yerde Paskal onu kesinlikten uzak ve işe yaramaz bulur. Pascal tek boyutlu düşüncenin ve matematiğin büyük bir dehası olmasına rağmen, varoluşun, yaşamın, çok anlamlılığın matematiğe ve tek anlama, tek boyuta indirgenemeyeceğini görür. Karmaşanın basite indirgenmesi bizi ancak daha içinden çıkılmaz belalı bir karmaşaya saptamaya yarar. Ayrımın arasındaki çok boyutlu ilişkilerden kaçış yoktur.

Kant'ın tasarımı, Descartes'ın *cogito* 'su ile modern felsefede ortaya çıkan ben'e, düşünceye dönüşüm devamıdır. Varolan herşey bireysel deneyimle ilintili olma koşulu ile vardılar. Varlık böylece belirlenir ve onun kesin bilgisine ulaşılır. 'Görüngü (fenomen) – kendinde şey' kavramlarıyla ifade ettiği ayrım, varlığı tek boyutlaştırma çizgisini açıkça formüle eder gibi, onun bilgi kuramında şöyle ifade edilir: Varolan tarafından insanın duyarlığına ulaşan uyarımlar 'algıda çok çeşitlilik', yani anlaşılabilir, ham, biçimlenmemiş malzemelerdir. Zihin (anlık) mekanizması bu ham malzemeyi ayrımın öteki tarafına (düşünceye) taşır, fakat belli bazı kalıp, kategorilere yerleştirip kavramlaştırarak, tek boyutlaştırarak biçimler. Düşüncede varlık doğru olarak kurulur. Kant felsefesi bu şekilde, düşünen ben ile varolan öteki ayrımını keskinleştirir araya aşılmaz bir uçurum koyar. Bu uçurumu, düşüncenin yaramaz çocuğu akıl, takip etmek zorunda olduğu algı ve düşünce kategorilerine aldırılmadan, onların üzerinden atlayarak, varolan tarafı üzerine serbest hayaller kurarak aşar. İşte insan aklının özgür, onurlu, belirlenmemiş olduğu kendi kurallarını kendi kurduğu, yüceye ve erdemlere ulaştığı deneyim dışı asıl gerçekler, hakikat, bu, aşkın (transcendental) düşüncenin ulaştığı ötelerde gizlidir.

Kant'a kadar ayrım, bilinçli uzlaşımlar halinde, yaygın olarak tek taraflı olarak, ya düşünen ben ya da varolan öteki tarafına ağırlık verilerek ele alındı. Ben'e ağırlık verenler varlığı ve aklı birlik ilkesine indirgemeye çalışmış, varolan ötekine ağırlık verenler ise varolandaki çokluğu görmüş ve soyut bir akıl yerine, yaşayan istenci (iradeyi) – Stoacılar Nietzsche'ye kadar – ilke edinmişlerdir. Kant, varlığı, aklın belirlediği bire indirgeme tasarımının en açık, dürüst ve nihai düşünce sistemini kurmuştur. Descartes'ın, 'varlık bilim benim için çok yücelerde, onunla tanrı bilimciler ilgilenir' dediği varolan alanı, Kant ile, hiç kimsenin geçerli düşünce yöntemleri ile ulaşamayacağı şekilde sınır çok ötelere itilmiştir. Düşünce için yücenin, erdem, varolan maddenin kendinde gerçekliğine, aşkınlık alanına, ötelere geçişin olmadığı gerçeği, sonunda öznel felsefenin kendisi tarafından itiraf edilmek zorunda kalınmıştır. Öznel felsefenin bütün akılcı öte temellendirmeleri, tanrı kanıtları, metafiziği çökmüştür.

Aslında birinci olan Hegel, Kant'ın bir dualist olduğunu ve sınırların filozofu olduğunu söyler. Ayrımın ortasına bir sınır çizme yetisi varsa, bu yetinin, çizginin iki tarafında birden olması gerektir. Yani düşünce, ruh (tin) iki tarafı da içine alan tek bir bütündür. Düşünce zaten sınırın ötesindedir. Tek boyutlu, bilimsel bilgi adına, sanki düşünce sadece algıladıklarını düşünürmüş gibi numara yapmanın anlamı yoktur. Düşüncenin kendisi de, varolan insanın bir ürünü olarak, varolandır. Varolanın dışında bir düşünsel varlık alanı yoktur. İnsanın düşünsel varoluşu ile karşısındaki doğa ve tanrının varoluşunu aslında tek bir varoluş sürecidir.

Bu yorumlarıyla, ilk defa Hegel, ayrımın kendisini ele alıp, üstüne onu yorumlayan, anlamlar yükleyen, metafiziği ayrımın ötelereinden ayrımın arasına taşıyan filozoftur. İnsandan önce bilinçsiz varoluş süreci, insanla birlikte bilinçli bir kendini oluşturma, kendini aşma sürecine dönüşmüştür. Böylece, tanrı, insan, doğanın tinsel bütünlüğü bir yandan Herakleitosçu anlamda çokluğu ve iç hareketliliği içerirken, öte yandan Eleacı birciler, Parmenides veya Spinoza'daki gibi, birliği temel edinen bir sentezdir. Varoluş, tinsel bir bütün olarak kendini kültür, tarih sürecinde oluşturmaktadır.

Kartezyen görüşte, ben – öteki arasındaki dualizm özne – nesne ayrımı olarak görünür. Özne ötekine, nesneye karşıdır, ayrıdır. Hegel'de ben, ötekiyle ilişki halinde olan kendi bilincinin farkındadır, öteki, ben'in farkında olduğu şeydir. Ben ve öteki ayrı değil, bütündürler. Ayrım yoktur. İkili, karşılıklı devinim halinde olan diyalektik bir toptan oluşum sürecidir bu.

Hegel'in ayrımı kaldırması, ara ilişkiyi diyalektik bir mantığa oturtması, onu bir kendini oluşturma süreci yapması ve oluşumun tarihsel olduğu yorumları, kısaca Hegel'in ayrımı açıkça belirledikten sonra, ona (din) ideolojisi doğrultusunda yüklediği yorumlar oldukça kişiseldir. Zaten, kendi zamanında estirdiği çaplı kültürel fırtına, Hegel'in ardından hızla yok olmuştur. Bir defa, düşüncenin, ayrımın iki ucunu da görebilmesi, ayrımın ortasındaki sınırı ortadan kaldırmaz. Hele, buradan yola çıkarak, varlığın ve oluşun tinsel bir bütün olması yorumu anlamsız bir fazlalıktır. O, bir yandan dualizmi ortadan kaldırır ve sistemini tek boyutlu bir temele oturtur, diğer yandan, birciliğine bir ayrıntı olarak diyalektik mantığı ekler. Buna karşın, düşünce ve varolan arasında bir ayrımın olmaması, düşüncenin varlık ve oluş arasında aracılık yapma olanağını ortadan kaldırır. Oysa bireysel ve toplumsal yaşamımızın, düşüncemizin gelişmesi, aydınlanma ancak var olduğu düşünülen bildik varlık ile düşüncenin iç gerçeğini tam yakalayamadığı varolanın kendisi arasında ilişkiler kurmasıyla olur. Ayrıca bu arada kurulan ilişkiler, tek boyutlu bir aklın kurduğu diyalektik, ikili ilişkiler değildir. Ayrımın iki ucunda, ben – öteki arasındaki ilişkiler de, bir varolan olarak çok boyutlu ve belirsizdir, hele hiç dizgesel falan da değildirler. Düşüncenin aracılığı bazen tek boyutlu, bazen diyalektik olabileceği gibi bazen de çok boyutludur. Bazen çok boyutluluk öyle şaşırtıcı olabilir ki aralarından tek bir anlamı çekip almak bile olanaksızdır. Doğa ve insan yaşamı bu tip akıl almaz örneklerle doludur. Bu zenginliği bilimsel, mekanik bir akıl değil, onun da berisinde, bir filozof hayranlığı, aşkı görebilir. Bu doğal karmaşanın üstüne, nasıl olur da ara ilişkilerin dizgisel bir düzen içinde ve tarihsel süreçte sırasıyla gerçekleştiği gibi, bilinçli bir yazgı (kader) öne sürülebilir!

İki Arada, Bir Derede Oluş

Felsefe tarihinde, dolayısıyla insanlık tarihinde yaşanan bu bilinç açılımından sonra metafiziğin konumunu görmezden gelemeyiz. Çünkü bilincin geriye dönüşü yoktur! En azından, bize ne olduğunu, nasıl bugünlere geldiğimizi bilip, kendimize olası varoluşa kaçış yolları için zemin hazırlamalıyız. Değil bir metafiziksel dizge kurmak, metafiziğin nasıl ve nerelerde olanaksız olduğunun bilincinde bir metafiziksel görüş geliştirmeli ve kendi ölçülü, haddini bilen metafizik tavrımızı bulmalıyız. Okura kolaylık olsun diye , burada, yazarın tavrını formüllemeye çalışırsak: Ötelerde bir mutlaklık kurmanın olanaksızlığını bilmek bizi aralarda, göreceli ilişkiler içinde olmanın bilincine ulaştırmaktadır. Aradalık durumunu M. Heidegger veya hocam W. Desmond gibi, bir tür mesleki deformasyonla, aşırı felsefi yorumlamalara gitmenin gerçekte bize fazla bir şey kazandırmayacağı inancındayım. Aksine aradalık durumu bilinci bizi açık, basit, sade, doğal ve sonuç olarak, zaten durduğumuz noktaya, gerçekçi bir konuma getirir. Bu bilinç, düşünen benin, öteki karşısında kendi konumu, tavrı üzerine geliştirildiğinden, yöntemimizin fenomenolojiye yabancı olmadığı da açıktır. (Böylece, hem gerçekçi olarak, sosyal bilimlerden destek alan kültür çözümleneleri yapılabilir, hem de bunların üstüne, arada sıkıştığımız insanlık durumlarımızı, sorunlarımızı aşmak için çözümleyici (analitik) felsefe yapabiliriz. Bütün bu felsefi ekinlikler içinde metafizik kendini bir tavır olarak, arkada gizler).

Ancak insan türünün yaşayabildiği bilinç uyanmaları, kendinin, ben'inin farkına varmayla, bir içselleşme, içe yönelme ile oluşur. Kendinin farkına varma, kendine kendini, başkalarına karşı başkası, ötekisi olarak sunar. Ötekinin bizim için ne olduğunun çok anlamlılığı açısından pek çok olası anlamlar çıkar karşımıza. Çokanlamlılığın sonsuz karmaşası ve anlaşılmaz soğukluğunun garip ve çekici derinliği ürkütücüdür ve bizi kendimize geri iter, bizde bir benlik derinleşmesi doğurur. Böylece biz – öteki arasında sonsuz ilişkiler kurulur, gelişir ve gelişir.

Düşünceden geriye bir adım atarsak biyolojide canlılık sorununa varırız. Canlılığın ilk belirtisi de aynı ayrımdaya ortaya koyar kendini. Virüslerden insana kadar canlılık, ben – öteki (bendeğil) arasında bağın doğmasıyla başlar. Düşüncenin kendisi de bir varolan olarak, ben – öteki kavramlarının ayrımında temellenir. Düşüncemize misafir ettiğimiz bütün kavramsal yapıyı, sonunda ben – öteki kavram çiftine indirgeyebiliriz. Yani bütün kavramlar ben – öteki kavram çiftinden doğar. Bebeklerde bu olgu çok belirgindir. İlk ben – öteki ayrımının bilincine varmak haftalar sürer. Onların ilk ötekileri anneleri olur ve kavramsal yapı hızla açılır. Doğal, çok boyutlu ilişkileri henüz bozulmadığı, kültüre edilmediği için, karşısındaki şaşkıncı karmaşa ve zenginliği heyecanla öğrenmeye koyulurlar. Sonra dil ve kültür yapılarını hazır giyim gibi geçirirler düşünsel dünyalarına. Ben – öteki kavram çiftinin düşüncede kurulması ve açılmasına olanak sağlayan temel iki mantık ilkesi de ayrımın doğuşuyla kurulmuştur çoktan. Ayrım, ben'in kendisini kendinde onaylamasıyla özdeşlik ilkesini (= her şey kendisiyle özdeşdir), kendini kendisi olmayandan ayırmasıyla çelişmezlik ilkesini (=her şey kendisi olmayanla çelişiktir) aynı anda ortaya çıkarır. Özdeşlik – çelişmezlik ilke çifti mantığın temel, a priori ilkeleridir.

Ben – öteki kavram çiftleri arasında genişleyen kavramsal yapı ve bu kavramsal yapıyı genişletmeye olanak sağlayan özdeşlik – çelişmezlik ilkeleri, beynin ya da düşüncenin kavramlar arasında mantıksal çıkarımlar yapmasına olanak verir. Düşüncenin, arada bulduğu malzemeleri kullanmaktan başka şansı yoktur. Araya dışarıdan, ötelere bir el atma, atak olamaz. Her ne varsa bu arada vardır. Varoluşum kendiliğinden olduğu kadar, güç isteyen sancılı bir süreçtir de. Düşünce, aradaki ilişkilerden duyduğu şaşkınlık, korku, yorgunluk hallerinde hem bir güvene hem de bir dinlenmeye, huzura ihtiyaç duyar. Olduğu yerden mutsuzdur, olmadığı yerlerde ideal bir konum hayal eder kendine; ötelere, anaç bir babanın cenneti! Artık sıra, öteyi, gerçekmiş gibi, zorlaya zorlaya şimdi – burada'ya indirgemektedir. Oysa dinlerin kutsal tanrısı ötede değil buradadır, aradadır. İman da mutlak bir konum değil, değişken, huzursuz, çok boyutlu bir süreçtir ve düşünceye değil istence bağlıdır. Mutsuzluk ve aşırılık düşünceyi ötelere atar. Oysa düşüncenin evi ara'dır. Bir tanrı düşünülecekse bile, o, ben'e ve ötekine, düşünceye ve doğaya içkin olmalıdır, aşkın değil.

Yukarıda gördüğümüz gibi, Kant tanrı kanıtlarının geçersizliğini kanıtlamıştır. Düşüncenin ötelere bir aşkınlığa kendiliğinden sıçraması olanaksızdır. Vatikanlı felsefeciler de, bizim ilahiyatçılar da hala tanrı kavramını akılcılıkta temellendirmeye çalışmaktadırlar. Oysa bu, inançlarına indirilebilecek en büyük darbedir. Aşkın alanla girilebilecek bir ilişki ancak estetik alanda olanaklıdır, bilimsel alanda değil. Doğa ve/ya tanrı ile doğrudan aşkın bir ilişki olanaksızdır. Ancak içkin (immanent) bir ilgi ve estetikten yola çıkıldığında aşkınlık (transcendence) olanaklıdır. Şimdi bunu tercüme edersek: Şeriatçıların İslam hukukunu (hala böyle bir şey varsa) uygulamaya koyma isteğini Allah'ın birliğine imana bağlamalarının geçerli bir dayanağı yoktur. 'Mademki Allah' iman ediyorsun, o halde İslam'a inanmak ve şeriatı istemek zorundasın' temel ilkelerinin, şeriat – iman arasında kurdukları bağlantı aslında yoktur. Bir hukuk sistemini aşkınlığa dayandırmak için önce akılsal olarak aşkınlığı kanıtlamalı, sonra kanıtlanan aşkınlıktan çıkan temel ilkeleri bu hukuk sisteminin temel ilkeleri yapmalı ve aşağı, en küçük ilkelere kadar, tümünden gelimle, imandan başlayan hukuk sistemini kurmalıdırlar. Oysa ne böyle bir aşkınlık, ne de böyle bir hukuk sistemi vardır. Hukuk veya din (ve hatta ahlak, aile gibi bütün toplumsal kurumlar) içkin bir duygu ile, aşkla, imanla değil, toplum, kültür, folklor, ekonomi, siyaset ve bu alanlara ilişkin bilimlerle ilgilidir. Aşkınlığın ise, görüldüğü gibi, akılsal bir temellendirilmesi yoktur. Modernizmin, aşkın bir tanrıyı akılsal temellendirme çabası nasıl, artık insanların hiç duygusal bir bağ kuramayacakları bilimsel bir tanrı karikatürünü çıkarmış ve doğal olarak tanrısızlık genişlemişse, şeriatçılar da aynı akılcı tasarımı izleyerek imanı ve İslam'ı yok etmektedirler. Şeriatçılık ve modern İslamcılık İslam ve imanın sonu demektir. İnsanlar aşkın bir tanrıya iman etmek istiyorlarsa, bunun tek olanaklı yolu içkinlikten geçen bir aşkınlıktır, yani tasavvuf ve benzeri mistik estetiklerdir. Bu, aklın belirlediği bir tanrıdan çok, kutsal bir tanrıya daha çok uyar.

Ayrıca şu da not düşülmeli ki, mistik estetikler için aşkınlık zorunlu değildir. Ötelere değil, tam burada, zaten olduğumuz yerde, doğada, insanda bizi fazlasıyla hayran şaşkın bir aşık seyrine daldıracak, tüketilemeyecek zenginlikte malzeme var. Bundan daha gerçek bir mistik estetik olabilir mi? Mum dibini aydınlatmazmış. Akıl da ötelere daha kolay gördüğünden, bulunduğu yeri göremiyor. Bir de, tanrıbilimden estetiğe dönüş, basitçe, din yerine sanatı koymak değildir. Estetik, din gibi, sanatı aşan bir alandır. Sanat ürünleri üzerine sohbet dinin veya yaşam estetiğinin yerini dolduramaz. Estetiğin büyüünde yaşayan insanın yüksek esinlenimleri, ilginç ruhsal deneyimlere açık üstün yetileri vardır.

İnsanımız mutsuzdur. İçine tıklandığımız kültürde, tarih ve toplumun bize giydirdiği koşulları, ilke, hedefleri kendimize mutluluk hedefleri edinir, onlarla kolayca güdülenir, yönlendiriliriz. Oldu ki gösterilen başarıya ulaştık, ilk fark edeceğimiz şey, mutsuzluğumuzun sürmekte olduğudur. Asıl bunlar değildir yaşamın anlamı. Gösterilen ötelere (zenginlik, cennet) ulaşıncaya kandırıldığımızı, kendimiz olma şansı ve zamanını

kaybettiğimizi görürüz. Başladığımız yere, geriye fena düşmüşüzdür, ama artık ölüm de gelmiştir, geriye dönüş yoktur. Perde!

Akıllica bireysel, toplumsal yaşamlarını kuramayan gericilerin ötelede akılsal bir dünya aramaları doğal görülebilir, fakat aslında yaptıkları, inandıkları ötelede burada akla uydurma ve burada kurdukları saçma dünyayı güya ötelede gelen gizli bir güçle onaylatma ve sanal bir güç yaratarak aşağılık komplekslerini şizofrenik bir hayal dünyasında tatmin ve komikliklerini örtme çabasıdır. Aşırılıklarının doğurduğu saçmalığı intihar eder gibi inançlarına, gururla temel edinirler. (Herhalde son sözleri 'aşırıya kaçmayın' olan peygamberin bir bildiği vardı). İnançlarının temel önyargısı gizli fideizmdir: *credo quia absurdum* = inanıyorum çünkü saçma!

Her iman eden birer halifetullahtır, dinden sorumludur. Fakat şeriatçı mücahid(e) gençlerimiz futbol takımı tutar gibi taraf tuttıkları zaman, sadece kendilerinin dini ve tanrıyı anladıklarını sanırlar. En dehşet verici olan, gerçekten de Allah'ı ve imanı aynen bildiklerini sanmalarındır. Oysa tanrıya iman ile din olgusu ve aralarındaki bağlantı(sızlığı) kavrama fakirliğinin şahikasıdır. Tarihte hep olduğu gibi bir ruhban sınıfı oluşturur ve ötelede bilir gibi Allah adına yargıda bulunur ve bunları biz cahillere (!) dikte ederler. Bunun adı müşriklik, tanrılık taslamaktır. Söylemlerinde, tanrısal varlık alanı acayip, saçma, akıldışı gelebilecek, bizim aklımızın çok dışında bir alandır ve iman bütün ortaya çıkabilecek saçmalıklara boyun eğmeyi önceden gerektirir. 'İman ediyorsan saçmalığa itaat et!' Fakat, ortaya çıkacak, çıkmış olan akılsal, akıldışı her dinsel unsur hep insan aklına göredir ve onu aşamaz. Yani acayıplıklar, saçmalıklar tanrısal varlık alanına değil, her zaman insan aklının varlık alanına aittir ve aittirler. Böylece, istenen şey, akıllı insanların aptallaştırılması ve sonra da aptal insanlara itaatleridir. Dinler kendi tarihi toplumsal, kültürel çıkış koşulları içinde bir anlama sahiptir. Fakat bunlar binlerce yıl içinde kaybolmuş, yerlerini biriken kültürel saçmalıklara bırakmıştır. Bu sözler dini karalamak değildir.

Ötelede kurgusunun, düşünsel bir yanılgı olarak sadece bazı guruplara yerleştiğini sanmak yanılgı olur. 'Öte' şizofrenik bir kavramdır. E, biz de şizofrenik bir toplumuz üzerinize afiyet. Bu kavram hepimizin, yaşam karşısındaki tavrını belirleyen temel önyargılarımızı derinden etkiler, kişiliğin gelişimini engeller. İşte bizden bazı örnekler: 'Ötelede yapılan felsefe iyidir, ben yapıyormuş gibi yapsam da olur; gelecekte her şey başka olacak, şimdi düzeltmesek de olur; zaman her şeyin ilacıdır; ben, emeğim, işim, ev halkım onlardan daha çok değerli ve saygıdeğer değil, onlar, ötedekiler, evleri, işleri, köpekleri ve en önemlisi eğlenceleri bizim her şeyimizden daha önemlidir; cennette ilahi adalet yerini bulacak, adaletsizlik bizim yaşam kaderimiz; bu dünya geçici bir imtihan dünyası, hiç önem vermeye değmez; ben çevremi kirletsem de olur, benim olduğum yer önemli değil; ben çirkin, bakımsız olsam da olur, beni burada kimse beğenmez; -er x çok kan kaybediyor komutanım, ölecek, şu alıkoçteri..., - bi asker için koca helikopter mi kalkar lan, hem onu baş... için yedek helikopter olarak tutuyoruz.'

Acımasızca kirletilmiş çağdaş kültürümüzün bitlerini ayıklamak kolay iş değildir. Batılılaşma sürecinde Batı felsefesinin kültürümüzde çok yönlü etkileri olmuştur. Bu tarihsel bağlantı da kültürümüzü anlamamızda bir ipucudur. Modern felsefedeki özerklik ilkesiⁱⁱ ile genel Batı felsefesindeki gizli, öte anlayışı arasında bir bağlantı, bir uyum vardır: Aşkınısal ötelede akılsal bağlantılar kurabildiğini sanan insan ben'i, tek yönlü olarak ötekini (diğer insanları ve doğayı) belirleyebileceğini sanan aşırı özerk bendir. Aynı anlayış yaşamı ahlaksal açıdan yüce değerler ve sefil hazlar diye ikiye ayırmıştı. Bu dualizme karşılık gelen metafizik temel ise, işte, varolanla ancak bilimsellik, üretim ve fayda bağlamında tek boyutlu olarak ilgilenmektedir. Bunlar, çağdaş kültürümüze çok yakın düşüncelerdir.

Eski öte anlayışları, burada hikaye edilenden kökten farklıydılar. İnsanlar ötelede içinde yaşıyorlardı, ayrı değildiler. Doğanın büyük güçleriyle aralarında belirlenen yaşamın katılımcılarıydı insanlar. Ötelede, 'dış gerçeklik', 'kendinde şey', 'öteki benlerin varlığı' gibi kavramlarla gerçekten ötelede atılmamıştı. Ozon tabakası Amerika kıtası büyüklüğünde delinmiş. İnsan aklının dünya yaşamını yok edişini yakından seyrettikçe, 'acaba, gizemi çözmek adına önyargıları açmak doğru bir davranış mıydı' diye sorma gereğini duyuyorum. Keşke yaşam biraz daha gizemli, biraz daha romantik kalsaydı, insanlar ve dünya nicel değil, nitel bir değer olsalardı.

Son olarak, sözlerimizin ve emeğimizin değerini belirlemek açısından, Batı felsefesinden yola çıkarak Türkiye'deki düşüncenin konumunu çözümlenme denemelerinin olanağına deyinmeliyiz. Türkiye'de ve Batıda yapılan felsefeler arasında temel bir fark var. Felsefe, akıl Batıyı, toplumu, kurumlarını kökten belirlemiştir. Kurumsal işleyişten kent yapılanmalarına kadar bu belirgindir. Oysa Türkiye'de akıl, Arap geleneğinden gelen bir etkiyle, güvenilir ve kötüdür. Aklın bir yeri vardır, fakat bu yeri belirleyen şey toplumsal ve tarihi duygular ve bunların arkasına gizlenen en tepedeki güçlerdir. Türkiye'de kurumlara ve kent yaşam biçimlerine bakıldığında, olumlu bir akıl izi bulmak güçtür. Yahudi – Hıristiyan geleneğe düşüncenin belirleyici karakteri (biçimsel) akıl, İslami geleneğe şura (consensus, toplumsal, duygusal uzlaşım – sızlık), uzak Doğu geleneklerinde de doğa (lık)dır. Fakat her üçü de kendi eğilimlerinde gidilebilecek en aşırı uçlara gitmiş ve dibe

vurmuşlardır. Önce uzak Doğu gelenekleri, hemen ardından İslam gelenekleri aşırılaşarak bozulmuş ve aynı zamanda Batının saldırılarıyla son bulmuşlar. Ardından da Batı geleneği bozulmuştur. Şimdi yıkarak küreselleştirilen dünya toplumunda Uzak Doğu, tüm doğal gerçeklikleri ile – Batıya darılıp gücenmeden – hızla yerini yeniden almaktadır. İslam geleneğinde istenç ile eylem arasında Konfıçyusçu bir uyum olmadığı, duygusal, toplumsal uzlaşım basamağı olduğu ve uzlaşsızlık, belirsizlik ve temelsiz bir otorite baskısı yüzünden eyleme geçilememekte, Batıya darılmaca ve hatta intikam yalellileri artmakta, sonuç olarak genel dünya kültüründe kendilerine ayrılan yeri dolduramamaktadırlar.

Türkiye bu, aşırı özelliklerden en az nasibini almış, ortada kalmıştır. Ortada olmanın büyük bir avantajı vardır: En iyi araya yerleşmek! Sözcükleri şöyle bir anlık dökersek orta yere, örneğin: Şehircilik ve çevre planlamasında, sosyal adalet ve sosyal güvencelerde yapılacak tam ve akılcı değişimler bizim doğallık açığımızı, kurumsal işleyişlerdeki (sosyal katılım, ekonomik denge, bürokratik dizgesellik,vb.) tam ve uzlaşmıcı değişimler bizim toplumsal ve duygusal uzlaşım ve akıl açığımızı kapatacaktır. Atatürk devrimleri bize, diğer İslam ülkeleriyle karşılaştırılmayacak ölçüde bilinç açılımları kazandırmıştır. Türk kültür ve felsefesi de ideal bir aradadır. Fakat Türkiye’de ne böyle tam köklü değişimler gerçekleşecek, ne de düşüncenin gelişimine, aklın çıkarları etkilemesine izin verilecektir. Türkiye dünya kültürlerinin merkezine oturma şansına sahiptir, fakat bunu kullanamayacaktır. Çünkü alt yapısı, yani o bilinçte halkı ve kurumları yoktur. Biz de, sanki felsefe üretme emeği hayal kurmak, suya yazı yazmak veya dipsiz kuyuya taş atmak şeklinde boş bir şeymiş gibi bireysel çaba, para ve enerjimizle, olmayan birilerine sunup duralım. Arz – talep sorunu!

Türkiye kültürünün düşünsel bütünlük olarak nereden geldiği ve nereye doğru bir açılım ve gerilim içinde olduğunu göreceğiz, gözleyebileceğiz felsefeler çıkmamaktadır. Bunun için sosyoloji, siyaset, antropoloji, psikoloji gibi kültür alanlarında bilimsel gelişimler olmamakta, veriler üretilmemekte, üzerinde yorum yapacak şekilde Türkiye kültürü kristalize olmamakta ve akıl toplumsal biçimlenmeyi etkilememekte, kültür plazma halinde kalmaktadır. Bütün bunlar olması gerekir ki Türkiye kültürünün makro düşünsel hareketi üzerine metafizik üretim olanaklı olsun ve sonuç olarak da o, dünya kültürleri içindeki yerini alsın. Aksi halde arada ezilmek de olası.

KAYNAKÇA

- Audi, Robert, Ed. **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, Chambridge Univ. Press, 1998
Desmond, William, **Philosophy and its Otherness** (Ways of Being and Mind), State Univ. N.Y.Press, Albany, 1990
Beyond Hegel and Dialectic, State Univ. N.Y. Press, Albany, 1992
Heidegger, Martin, **Özdeşlik ve Ayrım**, Çev: Necati Aça, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1997

ⁱ Günümüzde nesnel – kesin bilgiyi hedefleyen analitik felsefe özel, uygulamalı felsefe alanlarında kullanılarak yeni bir dönemece girmiştir, bu alanda çok iyi iş görmektedir. Oysa genel olarak felsefede özellikle felsefede merkezi yeri tutan metafizikte eskisi gibi sıkı bir analitik felsefe yapmanın, yani nesnel – kesin bilgiyi istemenin olanağı olmadığı açıktır. Bir zamanlar metafiziği felsefeden elemeye kalkışan analitik felsefe bugünkü ilerlemiş haliyle, artık metafiziğe alan açar olmuştur. Bu makalede yazarı için ancak bu koşullarda kaleme alınma olanağı buldu. Buna, Kıta Avrupası felsefesinin İngiliz felsefesiyle bir tür sentezi diyebiliriz.

ⁱⁱ Bkz. Bilgiç, Meriç, “Demokratik Etik Ben, Modern Felsefede Özerklik ve Türkiye”, Felsefelogos, Sayı 10